

Sinds 1991 woont en werkt een oecumenische gemeenschap op het landgoed Stoutenburg, bij Amersfoort. Zij hebben gekozen voor een bijzondere manier van leven in verbondenheid met de natuur. Zij vormen de kern van het Franciscaans Milieuproject. Jaarlijks nodigt een groep denkers rond het project, de Stoutenburg Academie, een inspirerende spreker uit voor de Stoutenburglezing in oktober. Daarin reflecteert hij of zij vanuit de eigen discipline op de waarden die in het project worden hooggehouden en beleefd.

Wereldwijde problemen zoals klimaatverandering, verdwijnen van biodiversiteit of schending van mensenrechten groeien ons letterlijk boven het hoofd. Dat verontnust en maakt onzeker. En omdat deze vraagstukken veel te groot zijn om als individu op te lossen, leidt dat vaak tot gevoelens van onmacht of berusting. We zien echter ook een andere reactie: de tendens naar nieuwe, kleinschalige gemeenschappen en initiatieven van mensen die werken aan hoopvolle en haalbare activiteiten binnen dat grote bedreigende geheel. Zij willen de neergang doorbreken en een andere richting inslaan. Wat drijft hen en hoe kan dit leiden tot een diepgaande transitie van onze samenleving? En hoe zien we in dit licht de bijdrage van het Franciscaans Milieuproject?

Dr. Martine Vonk behandelt deze vragen in haar Stoutenburglezing 2014. Zij is lector ethiek en technologie bij Hogeschool Saxion in Deventer, en gepromoveerd op duurzaamheid en waarden bij vier religieuze gemeenschappen, waaronder de Franciscanen. Zij is sterk betrokken bij de christelijke duurzaamheidsbeweging.

Franciscaans Milieuproject
Stoutenburgerlaan 5, 3835 PB Stoutenburg
Tel. 033 4945500 E-mail : post@stoutenburg.nl
Webstek: www.stoutenburg.nl

Franciscaans Milieuproject

De transitiekracht van nieuwe gemeenschappen - van groot naar kleiner, groots!

Stoutenburglezing 2014
door Martine Vonk

Inleiding

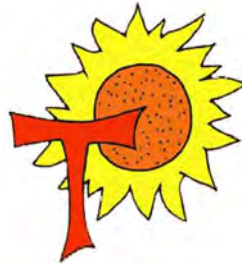
Voor u ligt het verslag van de 17e Stoutenburglezing, gehouden op 5 oktober 2014 door Martine Vonk.

Martine Vonk¹ werkt al jaren met passie aan verduurzaming, met name binnen de christelijke wereld. Ze is gepromoveerd op een onderzoek naar duurzaamheid en waarden in gemeenschappen van Amish, Hutterieten, Benedictijnen en Franciscanen. Voor dat onderzoek bezocht ze ook Stoutenburg. Martine is lector ethiek en technologie bij Hogeschool Saxion in Deventer.

Het thema ‘de transitiekracht van kleine gemeenschappen’ is uiterst actueel. U kunt dit nalezen in de lezingtekst. Daarnaast vindt u de weerslag van de discussie met de zaal. Hierin wisselden toehoorders enthousiast hun eigen ervaringen uit. Ook de organisator, het Franciscaans Milieuproject Stoutenburg zelf werd aangesproken: hoe is haar plaats in de transitie die we nu waarnemen? Een vraag die we terecht mogen stellen nu het project ruim 20 jaar bestaat.

De Stoutenburglezing zelf is al sinds 1998 een jaarlijkse traditie. Denkers en wetenschappers vanuit diverse invalshoeken hebben in de voorgaande lezingen gereflecteerd op ‘Stoutenburg’: hoe keken zij tegen dit project aan vanuit hun eigen werkveld? Wat konden ze van daaruit meegeven? Hoe zijn de drie pijlers van het project, Gemeenschap, Milieu en Spiritualiteit (GSM) verdiept en ontwikkeld? Momenteel wordt onderzoek uitgevoerd naar de ‘opbrengst’ van deze 25 jaar Stoutenburg. De 17 lezingen vormen daarbij een belangrijke bron van informatie en reflectie. Dat geldt zeker ook voor de lezing van Martine Vonk. Veel leesplezier!

*Stoutenburg Academie
Januari 2015*

Dit boekje is een uitgave van de Stoutenburg Academie van het Franciscaans Milieuproject Stoutenburgerlaan 5, 3835 PB Stoutenburg. Tel. 033 4945500 post@stoutenburg.nl, www.stoutenburg.nl

ISBN/EAN: 978-90-70558-08-6

Prijs: € 4,00 inclusief verzendkosten.

Bestellen: door het bedrag over te maken op NL 47 TRIO 0197 8504 80 van Franciscaans Milieuproject, Stoutenburg o.v.v. gewenste publicaties én uw postadres.

Foto's met toestemming c.q. rechtenvrij overgenomen van: kromkommer.com (p. 5); Waka-Waka Foundation (p. 8); Wikipedia (p. 10 en 11); Willem en Drees (p. 12). Alle andere foto's van Jeanine Vermeulen, lid Stoutenburg Academie.

Januari 2015

¹ www.martinevonk.nl

Inhoud

	Pagina
Inleiding	1
De transitiekracht van nieuwe gemeenschappen; van groot naar kleiner, groots!	3
Trends in de samenleving	5
Nieuwe gemeenschappen en netwerken	10
Stoutenburg	13
Gesprek met de zaal	15

6

De transitiekracht van nieuwe gemeenschappen; van groot naar kleiner, groots!

Een maand geleden hebben we met ruim 50 mensen van Time to Turn een feestje gevierd. Time to Turn is een beweging van jongeren die vanuit hun geloof, zich inzetten voor een duurzamere en rechtvaardigere wereld. Dat feest vieren we niet omdat Time to Turn 20 jaar bestond (want zover was het bijna), maar omdat we besloten hebben Time to Turn op te heffen. Met een feest: op de zeepkist goede herinneringen ophalen, met een viering om te danken en een feest. Het was mooi geweest. Alle acties, voorlichtingscampagnes, festivals, boeken, hebben veel betekend voor jonge mensen. Het heeft hen diep van binnen veranderd.

7

Waarom dan toch deze organisatie opgeheven?

1. We zien dat het bewustzijn rond zorg voor aarde en de medemens meer en meer raakt ingedaald in algemene organisaties, denk bijvoorbeeld aan de Groene Kerken die dit jaar haar derde groene kerkendag organiseert en studentenverenigingen als Navigators Groningen die duurzaamheid als jaarfeestthema hebben.
2. Jongeren zoeken nieuwe wegen. Niet meer vanuit een landelijk kantoor-tje georganiseerd, maar lokaler. Denk aan leefgemeenschappen zoals Overhoop, Huize Humus, de grote betrokkenheid bij 'Wij zijn hier'. Time to Turn heeft jaren campagne gevoerd voor vluchtelingen. Er zijn nu allerlei woongroepen en opvangprojecten aan het opkomen. Het bewustzijn wordt omgezet in concrete activiteiten lokaal.

3. Middelen: het zoeken naar fondsen en het voldoen aan de eisen van de fondsverstrekkers maakte dat we steeds meer concessies moesten doen aan de idealen en het eigene van Time to Turn. Jongeren ondernamen gekke acties om mensen bewust te maken en uiteindelijk bracht die vooral een transformatie bij henzelf teweeg: verdieping, het gevoel er niet alleen voor te staan, elkaar stimuleren tot het verinnerlijken van deze thema's. En helaas is dat niet het doel van de meeste fondsen. Die willen tastbare producten, een boekje, een activiteit, een poster.

Dat strookte niet langer met de identiteit van Time to Turn. Deze jongeren raakten vast in regels en voorwaarden en projectmanagement en rapporten... Terwijl de jongeren wilden bezinnen, verdiepen, hun leven veranderen. En dat kon ook anders. Dus weg met de ballast van een organisatie en kantoor, zoekend naar nieuwe wegen.

Wat gebeurt bij Time to Turn is kenmerkend voor wat ik breder in onze samenleving zie gebeuren. Aan de ene kant zien we een wereld die steeds complexer lijkt te worden. Door de social media komen wereldwijde problemen zoals oorlogen, schending van mensenrechten, overstromingen of juist droogte steeds sneller en gedetailleerder onze huiskamer binnen. De realiteit groeit ons letterlijk boven het hoofd; dat verontrust ons, maakt ons onzeker. En omdat deze vraagstukken veel te groot zijn om als individu op te lossen, leidt dat vaak ook nog eens tot gevoelens van machteloosheid of zelfs berusting. Mensen zijn moe geworden van het zoveelste bericht dat het niet goed gaat met het milieu. Dat horen we al zo lang. Het besef dat we moeten veranderen is inmiddels wel ingedaald. Maar hoe? Wat heeft daadwerkelijk zin?

In onze samenleving zien we ook een andere reactie: de tendens naar nieuwe, kleinschalige gemeenschappen, netwerken en initiatieven van mensen die werken aan hoopvolle en haalbare activiteiten binnen dat grote bedreigende geheel. Mensen die zelf het heft in handen nemen en krachten bundelen met anderen die datzelfde willen.

In deze Stoutenburglezing ga ik op zoek naar wat hen – en ons – drijft en hoe dit kan leiden tot een diepgaande transitie van onze samenleving. Maar ook wil ik de kritische vraag stellen in hoeverre deze initiatieven werkelijk bijdragen aan een leefbaarder en duurzamer wereld. En natuurlijk de vraag: hoe zien we in dit licht de bijdrage van het Franciscaans Milieuproject?

Trends in de samenleving

Eerst ga ik in op trends die ik waarneem in de samenleving, waarbij ik onder andere gebruik heb gemaakt van de Trendredes² van de afgelopen jaren.

1. Haalbaar en hoopvol idealisme

Het eerste dat opvalt is dat het idealisme niet meer gaat om grote verhalen, maar om kleinere en haalbare idealen. De grote abstracte verhalen rond klimaatverandering en schending mensenrechten zijn te groot en geven een gevoel van onmacht. Mensen worden weer enthousiast van kleine en realiseerbare activiteiten, denk aan deelauto's in de wijk, volkstuinen (er zijn wachtlijsten), kledingruilfeesten, AirBnB. De thematiek is van grote thema's steeds kleiner en tastbaarder geworden en juist dat zet aan tot beweging. Het filmpje *Klein. Het nieuwe groot* van Triodos laat dat beeldend zien.³

Mensen zoeken naar wat herkenbaar, tastbaar, bereikbaar en realiseerbaar is. Ze willen niet horen wat ze niet moeten doen, ze willen horen wat ze wél kunnen doen. De zingeving zit in de haalbare doelen, omdat mensen weten dat ze niet alles kunnen veranderen. Maar wel een beetje.

Om een mooi voorbeeld te noemen: de vrouwen (Chantal Engelen, Jente de Vries en Lisanne van Zwol) achter Kromkommer ontfermen zich over afgekeurde groenten en maken soep van niet helemaal gave, doorgedraaide partijtjen. Hun motivatie zoals ze dat zelf verwoorden op hun website:

“Geschokt door de hoeveelheden goed eten die worden weggegooid – en gedreven om de wereld

ietsje mooier, beter en leuker te maken – besloten we onze tanden te zetten in voedselverspilling. We kwamen erachter dat een deel van de groente/fruit vanwege hun ‘looks’ worden afgekeurd. Dat is toch krom?! En daarom werden *gekke groente* onze focus en later kwamen daar ook ‘overschotten’ bij”⁴.

² <http://www.trendrede.nl>

³ <https://www.youtube.com/watch?v=PV8qKJDt6EI>

⁴ <http://www.kromkommer.com>

Hun initiatief bevat niet alleen een businessmodel, maar gaat verder. Het wil een community vormen van betrokken mensen. Geheel in lijn heet deze: *Krommunity*. Wederom in hun eigen woorden: “De Krommunity vormt de basis van de activiteiten van Kromkommer. We hebben een visie, een doel, maar in ons eentje kunnen we het systeem niet veranderen. Alle schakels in de keten hebben elkaar nodig en zijn van elkaar afhankelijk. *Van boer tot bord* komt Kromkommer daarom in actie. De teler heeft de gekke groente, winkels en groothandels kunnen het in hun schappen leggen, de horeca kan er mee koken, Kromkommer maakt er producten van en consumenten – wij allemaal – hebben ze uiteindelijk op ons bord. De Krommunity is de verzameling van iedereen die betrokken is bij onze gekke groente projecten en iedereen die ook vindt dat ‘krom het nieuwe recht’ is.”

Dit laat de nieuwe beweging zien. Naast aanwijzen wat niet goed zit, met een positief alternatief komen. Het zal niet de hele keten veranderen, maar laat wel zien dat het anders kan.

2. Drijvende motieven

Wat zijn de motieven die mensen drijven? De Trendrede verwoordt het als volgt: “De nadruk ligt op zelfbeschikking, authenticiteit en zingeving. Waarden die niet eenvoudig op een balans weer te geven zijn, maar wel grote waarde vertegenwoordigen voor de mensen die erover beschikken.” Ik zie een aantal ontwikkelingen:

Mensen willen zeggenschap en autonomie. Er wordt niet meer gekeken naar grote organisaties die de lead nemen, maar mensen gaan zelf aan de slag. Mensen willen niet langer afwachten en nemen zelf het initiatief. Denk aan energiecoöperaties die op lokaal niveau uit de grond schieten.

Een groeiende groep mensen verandert hun consumptiepatroon naar meer kwaliteit. Ze willen niet langer *meer*, ze willen *beter*. Trendrede: “En minder kan beter zijn. Alles wat te groot wordt verliest samenhang en dus kracht.” Ik hoop van harte dat de tendens naar meer kwaliteit doorzet, want ik zie ook nog altijd een tendens naar veel en goedkoop. Toen ik onlangs in Enschede op een

terras zat, kwamen mensen soms met drie dikke tassen van de Primark voorbij. Dat stemde me minder hoopvol.

De groep mensen die zegt dat het gaat om zingeving, is groeiend. Activiteiten hoeven niet altijd iets op te leveren in financiële zin, het gaat ook om voldoening, goede relaties, plezier. Dit is niet alleen iets van de jongere generaties, ik kom het op veel plekken tegen, ook in bedrijven. Ongetwijfeld komt dit ook omdat in veel basisvoorzieningen ruim voldoende is voorzien. De Trendrede 2015 somt een aantal betekenisvelden op die hun verbindingskracht de laatste jaren bewezen hebben: “duurzaamheid, menswaardige proporties, holisme, individuele autonomie, connectiviteit, betekenis delen, circulair denken en doen.” En ik dacht: “dat doet Stoutenburg al twintig jaar.”

Hiermee samenhangend zien we dat ‘status’ langzaam verschuift naar andere dingen dan veel geld verdienen en een grote auto rijden. Je inzetten voor de samenleving geeft ook status. Of dat je iets koopt met een verhaal. In Amsterdam is de afgelopen 10 jaar het percentage autobezitters tussen de 18 en 29 jaar gedaald van 24% naar 16%. Nu is het in hartje Amsterdam veel te duur om een auto te hebben en het is een ramp om te parkeren, maar het gaat ook om iets anders. De groep mensen die hun status niet laat afhangen van veel, groot en glimmend, groeit. Er is, met name in steden, een omslag gaande waarbij je niet langer alles hoeft te bezitten, zolang je er maar toegang toe hebt. Waarom een auto kopen als je ook een abonnement kunt nemen op een deelauto? De deel- en leeneconomie is sterk in opkomst, mede ook gestimuleerd door ICT.

3. Nieuwe economische modellen

Daarmee komen we op een ander aspect dat sterk aan het veranderen is: de economische modellen waarmee we werken. De Trendrede verwoordt het zo: “Hoe rijker de samenwerking, hoe waardevoller de immateriële beloning. Samenwerking is een vorm van wederzijds belonen. Er wordt waarde gecreëerd zonder dat er geld rond gaat. Binnen oude systemen heet dat ‘gratis’. Een betere term is wederkerigheid. Traditionele organisaties kunnen alleen iets gratis weggeven, en dan is het letterlijk weg. Bij een verbonden organisatie komt iets dat je geeft altijd weer terug. Je weet alleen niet exact waar, wanneer of in welke vorm. Mensen helpen elkaar in ruil voor erkenning, status, of gewoon omdat het leuk is.”

Er ontstaan nieuwe manieren om waarde toe te kennen aan producten en diensten en ook de manier waarop we de economie organiseren krijgt nieuwe impulsen. Ik noem er een paar. Een spannende nieuwe manier van factureren is ‘waardebepaling achteraf’. Dit gebeurt nu nog voornamelijk in de creatieve sector en in dienstverlening. Een bedrijf mag achteraf zelf bepalen wat ze de dienst waard vindt. Hiermee verschuift de waarde van ‘uurtje factuurtje’ naar de werkelijke impact van het geleverde op mensen en op processen en het verandert ook de relatie tussen opdrachtgever en –nemer. Deze wordt veel persoonlijker.

ICT maakt nieuwe financieringsmethoden mogelijk, zoals crowdfunding. Mensen investeren in een product, waardoor het mogelijk wordt dit te produceren. Waar een bank niet altijd opstaat voor een lening, maakt een groot aantal particulieren samen dit wel mogelijk. Het gegeven dat spaargeld op de bank momenteel erg weinig oplevert, is een extra stimulans om geld te investeren in ideeën die mensen aanspreken. Het laat iets zien van wat ik in het begin noemde: hoopvol en haalbaar idealisme, betrokkenheid en iets concreets realiseren. Een succesvol voorbeeld is de Waka Waka, een lamp op zonne-energie die via crowdfunding in no time voldoende middelen had opgehaald om de productie ervan te starten. Bij de Waka Waka speelde mee dat deze lamp van grote betekenis kan zijn in gebieden waar nauwelijks elektriciteit is en investeerders zo ook bijdragen aan ontwikkelingsmogelijkheden van anderen.

Een andere ontwikkeling waarbij ICT een grote rol speelt is de ‘peer to peer’-economie. Mensen kopen hun producten (vrijwel) direct van de producent, zonder al te veel tussenhandel. We zien deze trend bijvoorbeeld bij voedsel: mensen kopen pakketten met lokale producten. Door eenvoudige distributiesystemen wordt het de koper steeds gemakkelijker gemaakt: seizoensgroenten voor de deur afgezet. Denk ook aan de handel via internet, waardoor mensen hun producten rechtstreeks en in een groot afzetgebied kunnen verkopen. Peer-to-peer gaat niet alleen over verkopen, maar ook om lenen en delen. Mensen organiseren graag zelf hun leensystemen. Denk aan de Vereniging voor

Gedeeld Autogebruik, die buurtgenoten ondersteunt bij het gezamenlijk kopen en gebruiken van een auto. Ook hier staan autonomie en eigen zeggenschap centraal, georganiseerd in nieuwe ‘communities’ die het grotere systeem omzeilen. De Trendrede licht toe: “Peer to peer-lenen is een wereldwijde groeimarkt. Er is behoefte aan goedkoop geld, uitgeleend in vertrouwen, geïnvesteerd vanuit realistisch optimisme. Ondernemers organiseren ondersteuning door slimme verbindingen te leggen. Internet vormt het voertuig. De virtuele sociale netwerken vormen de beweging. Samen leiden ze tot een makerrevolutie. Productie, communicatie en distributie vallen vrij en worden door middel van technologie (de 3D-printer bijvoorbeeld) in eigen hand gehouden. 25 miljoen mensen verhandelen hun creatieve producten via Etsy, bij elkaar gaat er nog net geen miljard euro in om. Dat is geen klein winkeltje meer.”

AirBnB en Couchsurfing zijn nu de grootste hotelketens ter wereld maar bezitten geen hotels. Thuisafgehaald wordt de grootste maaltijdenverstrekker van Nederland maar bezit zelf geen enkel restaurant. Autodelen geeft een hele nieuwe visie op autobezit.

Technologie is een enorme versneller van deze processen. Internet leidt tot snelle verspreiding van ideeën, vergemakkelijkt het leggen van contacten en vereenvoudigt de verkoop van producten enorm. Naast alle succesverhalen past hier ook een kritische noot. Het gebruik van technologie en specifiek van social media heeft ook schaduwzijden. De digitale wereld kan ook leiden tot hoge en onreële verwachtingen. Social media laten vooral de succesverhalen zien en niet de twijfels en mislukkingen die er eveneens zijn. Burn-out onder jongeren neemt schrikbarend toe. Onderzoek geeft aan dat mensen zich eenzamer voelen naarmate ze meer contact via Facebook hebben. Dus waar social media aan de ene kant sterk is in het verbinden van mensen en verspreiden van ideeën, producten en diensten, is er een valkuil dat het de realiteit eenzijdig kleurt. Daarom is het belangrijk dat naast de virtuele wereld het echte face-to-face contact blijft. Daar kom ik straks op terug.

Eerst een meer kritische vraag. Is deze nieuwe beweging naar concrete en haalbare idealen, lokale producten en waardebepaling achteraf voldoende om duurzaamheid en rechtvaardigheid te realiseren? Want hoe hip ook, de milieudruk neemt nog altijd enorm toe. Materialisme groeit nog steeds, de uitstoot van CO₂ eveneens. Toch noem ik het hoopvol, omdat ik hier de verandering zie beginnen. De transitie die zo hard nodig is, begint van binnen. De vraag is wel of het voldoende is en of het op tijd is. Het ‘oude’ po-

litieke en economische systeem is taai. Verandering van dit systeem vraagt om reflectie en realiteitszin. Het idee dat oude machten en structuren vanzelf verdwijnen is naïef. De kans van slagen van een nieuw systeem, dat de menselijk maat en de draagkracht van de aarde als uitgangspunt neemt, hangt af van de mate dat deze verandering bij mensen van binnen plaatsvindt.

Iemand die daar decennia geleden al op wees, was de Franse socioloog Jacques Ellul (1910-1994). Hij wees op het technische systeem dat meer en meer zichtbaar werd en de uitwerking ervan in specialisatie van taken en globalisering van processen. De vraag die hij stelde was:

“Wie kan in deze ontwikkeling nog verantwoordelijk zijn?” Als je taak steeds kleiner en afgepaster wordt en tegelijkertijd de ketens van grondstof tot eindproduct en de verwerking van het afval op allerlei plekken in de wereld plaatsvindt, wie kan het geheel overzien en verantwoordelijkheid nemen om de economie menswaardig en aarde-waardig te laten zijn? Dat kan een individu niet dragen. Daarom pleitte Ellul al in de jaren '60 en '70 voor een nieuwe ethiek en gemeenschappelijke waarden om het systeem transparant te maken en de schaduwzijden te benoemen en aan te pakken. Het motto: ‘think global, act local’ wordt wel aan Ellul toegeschreven.

Inspirerende mensen als Jan Rotmans en Marjan Minnesma van Urgenda laten zien dat transitie mogelijk en hard nodig is. Het streven naar winstmaximalisatie met aandeelhouders die puur kijken naar kwartaalcijfers moet vervangen worden door waardengericht werken. Niet vanuit normen, maar vanuit waarden. De tendens groeit, maar is het voldoende? En is het op tijd? Iets om straks met elkaar over door te praten.

Nieuwe gemeenschappen en netwerken

Evenals Ellul wijst ook de Pools-Britse socioloog en filosoof Zygmunt Bauman op de groeiende verantwoordelijkheid van individuen. Hij wijst op twee bewegingen. Oude referentiepunten, zoals gedeelde levensbeschouwingen, verdwijnen en tegelijkertijd nemen door globalisering van de economie de verantwoordelijkheden toe. Bij gebrek aan vanzelfsprekende gemeenschappen worden deze verantwoordelijkheden op individuele schouders gelegd, maar die kunnen dat helemaal niet aan. Dat is veel te veel om door een individu gedragen te worden.

Enerzijds leidt dat tot gevoelens van onzekerheid en onveiligheid, wat zich uit in spanningen en stress, ook onder jongeren. Anderzijds zien we een beweging ontstaan van mensen die zich hergroeperen. Deze mensen vormen nieuwe netwerken rond gedeelde waarden of doelen. Deze nieuwe gemeenschappen variëren van wijkcommunities tot online netwerken. Bij beide draait het om verbondenheid, regie willen hebben, participeren en zeggenschap, omdat er een groeiend wantrouwen is naar het ‘oude’ systeem. Het besef groeit dat veranderingen alleen zullen plaatsvinden als er samenwerking en verbinding is. De nieuwe netwerken en coöperaties brengen innovatie en positieve beweging.

De trendrede spreekt van ‘zelforganiserende dwarsverbindingen’. Voorbeelden zijn er volop. Denk aan lokale energiebedrijven of ondernemingen als Puurland, die lokale producten direct bij mensen thuis bezorgt, op de fiets. Of neem Buurtzorg die de wijkverpleegkundigen zelf de zeggenschap geeft, of RepairCafe, waar mensen hun kennis inzetten om een ander te helpen. Kernpunt is dat het gaat om verbindingen uit eigen kracht, niet vanuit afhankelijkheid of controle.

Deze nieuwe netwerken helpen om sociale dilemma's te doorbreken. Sociale dilemma's geven het gevoel dat wat je als individu doet, een druppel op een gloeiende plaat is. De nieuwe netwerken laten zien dat als je het met elkaar doet, de impact wel degelijk groot is. Dat het kleine zin heeft, omdat het in een groter kader staat. Dat is precies het gevoel waar internetplatforms als Nudge⁵ op wijzen. Ieder draagt zijn deel bij en samen is het groot. Er is ruimte om nieuwe dingen uit te proberen en te zoeken naar nieuwe wegen.

Deze beweging naar nieuwe netwerken en communities zien we niet alleen op het terrein van producten en diensten. Ook de behoefte aan nieuwe woonvormen groeit. De facebookpagina van Christelijke Leefgemeenschappen groeide in korte tijd naar meer dan 400 leden. De landelijke dagen van Beeliving, christelijke leefgemeenschappen, gericht op duurzaam en solidair samenleven, trekken tegen de honderd deelnemers. Nu zet niet

⁵ www.nudge.nl

iedere belangstellende ook daadwerkelijk de stap om anders te gaan wonen, maar toch. Het is wel degelijk een trend die veelzeggend is en tastbaar in de leefgemeenschappen die wel degelijk zijn gestart.

Waar zit de transitiekracht in deze nieuwe netwerken? Ik noem drie punten:

1. Commitment. Zolang netwerken vrijblijvend zijn, blijft de transitiekracht beperkt. Echte verandering komt alleen als mensen zich committeren en kiezen om aan een bepaald doel te werken. Commitment maakt dat een netwerk een community of gemeenschap wordt. Een netwerk kun je gemakkelijk verlaten. Zeker de digitale netwerken kunnen heel vrijblijvend zijn. Commitment betekent dat je voor langere tijd je wilt verbinden aan een doel en groep mensen, om het samen mee te realiseren. Die gemeenschap is tegelijkertijd de drager om het ook vol te houden en gefocused te blijven op de reden waarom je doet wat je doet.
2. Doorzettingsvermogen. De werkelijkheid is taai, systemen veranderen maar heel langzaam. Transitie vraagt daarom heel veel doorzettingsvermogen. Een mooi voorbeeld daarvan vind ik Willem&Drees, die werken aan een distributiesysteem om producten zoveel mogelijk in de eigen regio af te zetten. Dat is taai werk, dat zeker in het begin voor de initiatiefnemers nauwelijks iets heeft opgebracht. Ook hebben ze concessies moeten doen en is de 'eigen regio' soms de andere kant van het land. Sommige mensen haken daarop af. Maar ik wil het juist blijven stimuleren. Het vraagt tijd om het systeem te veranderen en gaat meestal met kleine stappen. Maar beter het ideaal voor een klein deel gerealiseerd dan helemaal gestopt. De slagingskansen van initiatieven als Willem&Drees hangt af van consumenten die doorzetten en hen blijven steunen.
3. Diepgaande verandering. Verandering van het systeem begint bij transformatie van het individu. Een diepgaand besef dat transitie niet bereikt gaat worden door drie zonnepanelen op het dak te installeren, maar een totaal andere visie op consumeren, samenleven en wat we werkelijk nodig hebben. Een verandering van kwantiteit naar kwaliteit, van massa-

productie naar echte waardetoekenning aan producten en diensten. Een transitie waarbij de menselijke maat en de draagkracht van de aarde uitgangspunt zijn.

Een spannende vraag is nu hoe die 'zelforganisatie', die in Trendrede nog altijd erg individualistisch blijft, het volhoudt om ook daadwerkelijk te kiezen voor de grotere gemeenschap. Is het commitment sterk genoeg? In de Trendrede moet het namelijk nog altijd hip, leuk en spannend zijn. Maar transitie vraagt meer dan dat. Zijn we daartoe bereid? Hoe dichtbij mag het komen? En wat mag het werkelijk kosten? Ik vraag me af of we het vanuit de zelforganisatie – dat uiteindelijk uitgaat van het individu – gaan redden. Om de transitie vorm te kunnen geven en vooral ook vol te houden hebben we een gemeenschap nodig. We kunnen dat niet als individu. Wie weet wordt dat het thema van de Trendrede voor volgend jaar.

Stoutenburg

Wat kan Stoutenburg betekenen in deze transitie? Ik denk dat zij op vier punten kan bijdragen aan die transitie, die uiteindelijk gaat om verandering van twee systemen: op macro niveau en op individueel niveau, van binnen. Juist op dat laatste punt kan Stoutenburg veel betekenen.

Als eerste het volhouden. Zoals gezegd is de tendens in de samenleving nog steeds erg individualistisch gekleurd. Stoutenburg gaat een stap verder en houdt het samenleven vol. Als geen ander weten jullie wat het betekent om te geven en te nemen. Om de ander op het oog te hebben. En op momenten dat dingen niet lekker gaan niet weg te lopen, maar te zoeken naar wegen om er samen uit te komen. Dat heeft de samenleving hard nodig.

Als tweede geeft Stoutenburg volop ruimte aan zingeving en spiritualiteit. Jullie idealen en ook jullie identiteit zijn geworteld in een christelijke en spirituele traditie en hoeven niet uit jezelf te komen. Het staat in een lange traditie en is daarmee robuust. Dat geeft kracht en tegelijkertijd ontspanning, omdat je deel uitmaakt van een groter geheel. Je hoeft niet alles zelf te dragen, maar mag het ook weer teruggeven aan God. Deze spiritualiteit is geborgd en wordt door jullie gedeeld.

Als derde kent Stoutenburg een ingebouwd ritme van rust en werken. Dat is een verademing in deze hectische samenleving waarin voortdurend een beroep op mensen wordt gedaan. De keus om rust in te bouwen en die als gemeenschap ook te waarborgen is ontzettend belangrijk voor onze samenleving en in mijn ogen een voorwaarde om het werken aan transitie vol te kunnen houden. De momenten van rust geven re-creatie in de letterlijke zin van het woord. Het laadt op en zet het werk in het juiste licht.

En als laatste punt: Stoutenburg heeft een schat aan praktijkervaring. Wie in Nederland weet nog hoe je bieten moet inkuilen? Jullie hebben in de ruim 20 jaar dat Stoutenburg bestaat al zoveel uitgeprobeerd en kennis vergaard die van grote waarde is voor mensen die beginnen met gemeenschappelijk leven, delen van spullen, aanleggen van moestuinen en het vertalen van idealen naar de dagelijkse realiteit. Ik wil jullie dan ook uitdagen om te zoeken naar manieren om deze kennis over te dragen naar mensen die daar behoefte aan hebben.

Ik wil afsluiten met een bespiegelende vraag aan de Stoutenburg-community. In hoeverre sluit Stoutenburg zelf aan op de transitie die in de samenleving gaande is (denk bijvoorbeeld aan de snelle technologische vernieuwingen) en hoever wil je daarin gaan?

18

Ik dank u wel.

Gesprek met de zaal

Na de pauze volgt een discussie geleid door Jan de Valk⁶. Daarbij staan drie vragen centraal:

1. Haalbaar idealisme: is dat voldoende om duurzaamheid en rechtvaardigheid te realiseren? Is het voldoende om het systeem echt te veranderen?
2. Individu vs. gemeenschap, zelforganiserende netwerken: is het commitment diep genoeg? Hoe dichtbij mag het komen, wat mag het kosten?
3. Vragen aan Stoutenburg: in hoeverre sluit je aan op de transitie in de samenleving en hoe ver wil je daarin gaan? Wil je wel veel op sociale media doen? Kortom, waar bevindt Stoutenburg zich in die transitie en wat kan zij bijdragen aan transitie in de samenleving?

19

De toehoorders bleken zich goed in Martine's verhaal te kunnen herkennen en droegen veel voorbeelden aan van hun eigen ervaring. Het gesprek was daardoor meer een uitwisseling dan een discussie.

⁶ Secretaris Stoutenburg Academie.

Vraag 1: Haalbaar idealisme: is dat voldoende om het systeem echt te veranderen?

V: Je vertelt een belangrijk verhaal. Er is een belangrijke onderstroom in de samenleving die vernieuwingen initieert. Deze zijn broodnodig, maar niet voldoende. De macht van grote bedrijven moeten we niet onderschatten. Die is gigantisch. Verder de belangen van ondernemingen, de gevestigde belangen. En de macht van partijen die het willen houden zoals het is. Er zijn ook 'vuile' machten die allerlei initiatieven en vernieuwingen de kop proberen in te drukken. De politiek heeft daar weinig invloed op. Neem je deze machten ook mee in je analyse?

A: Het systeem zit daar, inderdaad. Maar veel projecten zijn niet naïef. Urgenda (Marjan Minnesma en Jan Rotmans) gaan verder dan 'Krommunity'. Zij zijn ook bezig het systeem te veranderen.

V: Rechtvaardigheid vind ik prachtig. De basis van Time to Turn is christelijk. Ik heb liever dat iedereen erbij hoort.

20

A: Time to Turn was niet exclusief.

V: Vanaf het begin was ik actief in de wereldwinkel; fair trade koffie, etcetera. Prof. Trimbergen had uitgerekend dat als Max Havelaar koffie 4% van het marktaandeel in zou gaan nemen, de gevestigde koffiehandelaren zenuwachtig zouden worden. Lang is het op 2 à 3 gebleven, maar nu zien we dat het groter is dan 4%. Douwe Egberts kwam met eigen keurmerk. Je ziet dus dat individuele acties het systeem onderuit kunnen halen.

V: De premier van Bhutan was vorige week op tv en sprak over Bruto Nationaal Geluk (BNG). Daarvoor zouden we als individu massaal moeten kiezen. Als we dat allemaal doen, komt die 4% koffie vanzelf. Dan gaan we uit de angst. We zitten allemaal in de angst. Moed is het tegenovergestelde van angst. Spreker verwijst naar Alan Watts, *The Wisdom of Insecurity*, vorig jaar pas vertaald in het Nederlands⁷.

⁷ Watts, A. (2013). *De wijsheid van onzekerheid*. Haarlem: Altamira. Vertaling van *The Wisdom of Insecurity* (1951)

A: We zijn als politieke partij (Christen Unie) al jaren bezig het BNG door te rekenen, maar andere partijen staan er nog niet voor open.

V: Ik ben teleurgesteld in de politiek. De recente Troonrede laat een herhaling van vroegere fouten zien: het crisisbeleid wordt nog steeds doorgezet.

A: Jongeren hebben geen vertrouwen meer in politiek. Steeds minder.

V: Ik signaleer de kracht van kleine initiatieven versus grote systemen. Het nieuwe kan zich alleen manifesteren als het in het verborgene kan groeien. Je weet soms niet waarop je je tanden stukbijt. Ik geloof heel erg in het volhouden van waar je mee bezig bent. Voorbeeld: een litteken op de huid; daaronder vormt zich nieuwe huid. Ik geloof in de beweging.

V: Het nieuwe boek van Naomi Klein, *No Time*⁸ beschrijft hoe grote machthebbers steeds weer proberen alles te torpederen.

V: Ik ben al 40 jaar betrokken bij een oecumenische gemeenschap. Jongeren kwamen ook bij ons, maar zij worden ouder. Ik heb er veel zien komen met veel enthousiasme en zien gaan. Hun enthousiasme is soms ook tijdelijk. Ook in kerkelijk verband zie je dat. Instituties trekken geen mensen. Maar daaromheen zie je mensen in het klein beginnen en die sluiten op een seculiere manier aan op wat je zegt. Vegetarisch eten heeft het bij ons gehaald. Biologisch is weer van latere tijd. Soms vinden van ons vonden dat te duur. Dus waaraan moet je je conformeren? Dat soort spanningsvelden treden op, maar geven ook de vreugde van het volhouden (als dat je lukt). Kleine gemeenschappen zijn niet tegen, maar ernaast.

21

V: De rol van de jeugd wordt goed belicht in Martine's verhaal. Kijk ook naar bijvoorbeeld de *People's Climate March*, 14 dagen geleden in Amsterdam. Deze startte vanuit diverse plekken in de stad. Ik vertrok vanuit de Oude Kerk, alwaar een eerst een bezinningsmoment was. Hier trof ik alleen maar ouderen aan. Aankomend bij 'EYE' zag ik ook stoeten jongeren die van alle kanten waren opgetrokken: met trommels, gloedvol.

A: Je hoeft niet op de jongeren te wachten, ze komen er aan!

V: Ik woon in Rustenburg, en zie mensen met volle tassen uit de Prime Markt komen. Ik vraag me dan af: hoe bereik je laagopgeleiden en hoe voorkom je dat je een elitaire beweging wordt? Welke insteek kies je? Heeft het te maken met inzicht

⁸ Klein, N. (2014). *No Time*. Breda: De Geus.

(dus opleiding), en met het hebben van geld?

A: Het klopt wat je zegt, maar dingen die in gang gezet zijn, zijn voor iedereen. Bijvoorbeeld lokale energieopwekking. Dat is BNG voor iedereen, arm of rijk, omdat je met een coöperatie werkt. Ik geef toe dat er een groep mensen is die niet rond kan komen, daar richt ik me niet op.

V: Er zijn ook plekken waar mensen kleren kunnen lenen en er zijn kringloopwinkels. Ik ben PR-coördinator van Kringloopbedrijven Utrecht. Er is een nieuwe vestiging pal tegenover de Action gekomen. Kringloopwinkels zijn redelijk goedkoop. De Action werd zenuwachtig van onze vestiging.... Geconstateerd wordt dat de meeste groei en succes wat betreft marktaandeel op dit moment zit in biologisch vlees en groente.

22

Vraag 2: Individu vs. gemeenschap, zelforganiserende netwerken: is het commitment diep genoeg? Hoe dichtbij mag het komen, wat mag het kosten?

V: Martine, jouw opmerking om het kostbare en fijnzinnige in het kleine te ontdekken raakt mij diep. En de franciscaanse trek om met open hart naar de natuur te kijken, ervan te genieten, en met de natuur mee te werken.

V: Draai de vraag "wat mag het kosten of wat gaat het kosten?" om en stel de vraag: "Wat gaat het kosten als we niets doen?"

A: Er zit ook een kostprijs aan wat we nu doen.

V: Gaat de transitie diep genoeg? Hoe dichtbij mag het komen? Kijk naar kantelpunten van systemen. Zie het boek van Gert Jan Jansen van de Hof van Twello⁹: grote gangbare systemen hebben geen invloed op lokale systemen en ideeën die diepgaande veranderingen in gang zetten. Die staan helemaal buiten het gangbare systeem.

A: Veel systemen ontstaan naast elkaar. Er zijn meerdere lijnen waarop we moeten inzetten. Hof van Twello is een gedreven verhaal. Maar er zijn ook andere verhalen, laat dat allemaal maar gebeuren en groeien. Niet alles hoeft lokaal.

V: Ik maak me geen zorgen over de diepte van het commitment. Met het idealisme zit het wel goed. De beweging is ingezet en we moeten ons aandeel blijven doen. Iets wat van onderop komt is onstuitbaar.

V: Ik keek naar een uitzending van Tegenlicht (VPRO) over zelforganiserende netwerken in steden¹⁰. Het voorbeeld was Seattle in de VS. Daar is volop transitie gaande. Ook een stad als Eindhoven trekt wat dat betreft om Den Haag heen. Zo ontwikkelen zich stadstaten. Hoopgevend is dat men met alle belanghebbenden weet samen te werken.

⁹ Jansen, G.J. (2014). *Kleinschaligheid als alternatief. Nieuwe Meentes in een nieuwe economie*. Utrecht: Jan van Arkel.

Zie ook <http://transitiontowns.nl/archief/17806>.

¹⁰ *Youtopia*, uitgezonden op 16 maart 2014. Zie <http://tegenlicht.vpro.nl/afleveringen/2013-2014/youtopia.html>. Ook leuk in dit verband: *Off the Grid*, http://www.npo.nl/holland-doc/14-06-2012/POW_00491985.

23

A: Belangrijk is dat mensen zelf initiatief nemen. Ze gaan buiten Den Haag om. Ze regelen het lokaal en dat is hoopgevend.

V: Vanuit Stoutenburg heb ik medestanders nodig; ik zoek schaalvergroting. Al gaande kan het commitment zich verdiepen. Die burgemeesters (van genoemde steden) hadden de macht om schaalvergroting te realiseren. Je hebt als gemeenschap maatjes nodig om je bij de les te houden.

V: Kijk naar het voorbeeld van SEKEM, een in Egypte gestart biologisch-dynamisch landbouwproject¹¹. Het is opgericht door een ondernemer die geïnspireerd is door de islam en de antroposofie. Uit die netwerken heeft hij ook zijn medestanders gekregen voor zijn uit woestijn 'gestampte' biologisch dynamische landbouwbedrijf. Het pesticidegebruik is met 90% teruggedrongen. Medestander vindt hij vooral uit Europa en Zuidoost-Azië. Dit zijn netwerken die inspireren en hoopgeven. Tegenlicht besteedt vanavond¹² ook aandacht aan onder meer dit project. Kijken!

V: Zie ook *Blue Zones*: hierover is een boek geschreven door een cultureel antropoloog. Ivo Niehe besteedde er enige tijd geleden aandacht aan.¹³

24

Vraag 3: Waar bevindt Stoutenburg zich in de transitie, hoe ver wil ze gaan, en wat kan zij bijdragen aan transitie in de samenleving?

Omdat dit gespreksonderdeel rechtstreeks over Stoutenburg gaat, zijn de leden van de gemeenschap en de Stoutenburg Academie in het discussieverslag hieronder met name genoemd.

Guy: Wij worden nu langzamerhand pas ontdekt door de transitiebeweging. Wat in het verborgene gegroeid is, komt aan het licht! We zijn geen eigenaar van het gebouw, dat is jammer, dan zouden we meer kunnen doen, maar in deze afhankelijke positie is niet veel mogelijk. Je moet volledig eigenaar zijn van je initiatief, dan kun je veel meer.

A: Zou crowdfunding of zoiets een optie kunnen zijn?

Marco: Maar wil je dat ook, eigenaar zijn? Franciscus had niks. Dat staat haaks op je kasteel, huis etc. Dus er moet een gesprek komen over wat het zwaarste moet wegen. Tot dusver heeft Franciscus het gewonnen.

V: Zou je doorgaan met het project als je hier weg moest?

Guy: Deze situatie is al drie keer aan de orde geweest, met de vraag: wat gaan we dan doen? Wij stellen dat dit milieuproject ook waarden en principes heeft die ook op andere plaatsen te realiseren zijn. Maar het project heeft op Stoutenburg z'n dynamiek gekregen. Je verliest heel veel als je het naar een andere situatie moet verplaatsen, maar onmogelijk is het niet.

Jan: Martine, praat je wel eens met je studenten over Stoutenburg?

A: Nee, wel over waarden en doorvertaling van je waarden in het dagelijks leven. Maar het zou goed zijn om het over Stoutenburg te hebben in mijn colleges.

25

¹¹ www.sekem.com.

¹² Uitgezonden op zondag 5 oktober 2014 om 21 uur. Zie http://www.npo.nl/vpro-tegenlicht/05-10-2014/VPWON_1219693.

¹³ Blue Zones zijn gebieden waarin mensen door gezond leven wel 100 jaar kunnen worden. De cultureel antropoloog Dan Buettner richtte hiervoor een website op en schreef er twee boeken over. Zie www.bluezones.com. Ivo Niehe sprak met hem in Tros TV-Show op 3 maart 2013 (niet meer beschikbaar).

V: Ik ben werkzaam als Human Resource manager aan de Hogeschool van Amsterdam. Transitie management en normen en waarden van de markt liggen op mijn bordje. Ik maak onderdeel uit van het systeem, dus met het wij- en zij-denken heb ik moeite. Er is een spanningsveld tussen de jongere generatie en velen van ons die gewend zijn aan het centralistisch lesgeven vanuit het 70er jaren model. Het is belangrijk om bij het begrip duurzaamheid stil te staan. Ik wil duurzaamheid in ontwikkelingstermen meegeven, maar leren gaat steeds meer richting probleemoplossing. Het moet snel klaar. Hoe geef je studenten iets beters? Heb je tips voor een docent met betrekking tot duurzaamheid?

A: Er zijn altijd mensen die willen veranderen. Ik wil dat ook. Ik werk vanuit het begrip 'Bildung' en wil waarden en ethiek op nieuwe manieren vormgeven. Als docent moet je je eigen vorm zien te vinden in het onderwijs met hogeschoolstudenten. Je moet jongeren hun eigen verhaal laten vertellen. Het doel is studenten zelf te laten nadenken. Mee naar buiten nemen. Op Saxxion zijn er meer mensen die dat willen. Bij ons is daar ruimte voor en ik denk bij jullie ook. Pak je ruimte en geef er je eigen vorm aan. Hou jongeren voor: je leert niet voor je tentamen, maar om te groeien.

Marco: Volhouden!

V: Volhouden, is dat genoeg, ook als het je wat kost of je iets moet laten om het vol te houden? Wat 'draagt' Martine om het vol te houden?

A: Netwerken vormen en vragen stellen aan elkaar is belangrijk. Ook zoek ik naar plekken waar het lukt. Dat is inspirerend. Spiritualiteit is de adem in de gemeenschap. Het is kwaliteit. Je plaatst je 'ik' naar achteren. Zelf maak ik ook deel uit van een gemeenschap.

V: Wat is Martine's religieuze (christelijke) overtuiging? Waarom heb je het niet over Jezus?

A: De woorden van Jezus inspireren mij enorm, maar ik heb ook meer plekken. God is niet in een pakje te vangen.

Jeanine: Ik vind het zo prachtig dat je verhaal uit je tenen komt en doorgaat naar de hemel. Daarin kom je alles tegen wat je nodig hebt. Daar geeft je eigentijdse woorden aan. Goed dat je het niet over je overtuiging hebt, dat zijn meningen... Dank voor je diepgewortelde spiritualiteit. Er komt beweging vanuit je binnenste. Aan je woorden hebben we ons kunnen laven! (applaus)

Slotwoord van de dagvoorzitter, Jan de Valk

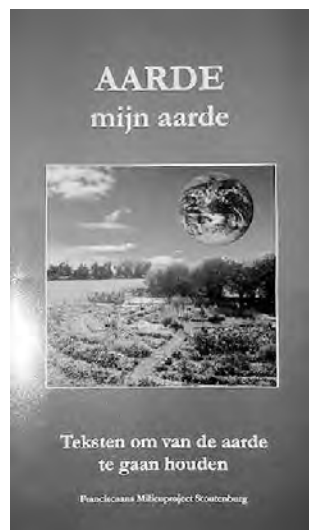
De waarde van technologie blijkt vandaag ook, met de zonder haperingen werkende powerpoint-presentatie en geluidsinstallatie!

Namens gemeenschap, bestuur en Stoutenburg Academie dank ik je heel hartelijk voor deze zeer inspirerende lezing en voor je antwoorden. Het publiek dank ik voor de vragen en de betrokkenheid.

Meer publicaties

Aarde, mijn aarde. Een prachtig uitgegeven paperback met teksten en meditaties over de aarde, als openbaring van het mysterie van de liefde van God. De ondertitel luidt dan ook: *Teksten om van de aarde te gaan houden*. Het boekje biedt inspirerende teksten uit verschillende tradities. Bedoeld als jubileumgeschenk bij het twintigjarig bestaan van het Milieuproject, bleek het boekje zo in de smaak te vallen dat we het voor een breder publiek beschikbaar willen stellen. Inmiddels is een tweede uitgave verschenen. Eén exemplaar kost € 7,-, inclusief verzendkosten; twee € 12,50; drie € 17,50; vier € 23,-. Een hartroerend geschenk.

- 28 **Deelgenoten: Over de wereld, vrouwen en ons milieu. Stoutenburglezing 2013 door Irene Dankelman.** Zij beschrijft hoe milieurampen overal ter wereld vooral vrouwen treffen. De gedachte dat je als mens **deelgenoot** bent van de natuur – een Franciscaanse basisgedachte - inspireert vrouwen wereldwijd om de geschonden ‘circle of life’ te herstellen. Het gaat niet meer alleen om de *carrying capacity* van de aarde, maar om het ontbloeien van onze eigen *caring capacity*, waardoor wij werkelijk **deelgenoten** worden. Rudy Dhont schetste in zijn Stoutenburglezing 2012 de contouren van nieuwe samenlevingsmodellen onder de noemer *Veerkracht*. De *caring capacity* die Irene beschrijft, is een wezenlijk element in dit nieuwe denken. Een exemplaar kost € 4,00 inclusief verzendkosten.

Bestellen: door het bedrag over te maken op banknummer NL 47 TRIO 0197 8504 80 van Franciscans Milieuproject o.v.v. gewenste publicaties én uw post-adres.

Stoutenburglezingen

1. 1998 Franciscaanse waarden en hedendaagse cultuur—Hans Achterhuis
2. 1999 Vrijheid, gebondenheid en verbondenheid—Koo van der Wal
3. 2000 Bewegen en verlangen—Ria Beckers †
4. 2001 Sociaal leren voor duurzaamheid in de risicomaatschappij—Danny Wildemeersch
5. 2002 Een mens te zijn op aarde in deze wereldtijd—Koos Leemker
6. 2003 Oefenen in duurzaamheid—Herman Wijffels
7. 2004 Kwetsbaarheid en natuurervaring—Angela Roothaan
8. 2005 Leven met natuur—Kees Both
9. 2006 Van wie is de natuur? Matthijs Schouten
10. 2007 Deen van het ene ecosysteem—Marianne Thieme
11. 2008 De kracht en pracht van feenvoud—Thomas van Slobbe
12. 2009 De vier elementen en de kabbala—Magda van der Ende
13. 2010 Franciscus en de supermarkt—Kris van Koppen
14. 2011 Geloven in de aarde—Guy Dilweg
15. 2012 Transitie, veerkracht en spiritualiteit—Rudy Dhont
16. 2013 Deelgenoten: over de wereld, vrouwen en ons milieu—Irene Dankelman
17. 2014 De transitiekracht van nieuwe gemeenschappen—Martine Vonk